

Hrvoje Petrić: *Pogranična društva i okoliš, Varaždinski generalat i Križevačka županija u 17. stoljeću, Meridijani Samobor, Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju Zagreb, 2012., 435 str.*

Knjiga «Pogranična društva i okoliš, Varaždinski generalat i Križevačka županija u 17. stoljeću» Hrvoja Petrića vrlo je zanimljiv znanstveni prikaz jednog vremena i društva koje nas je branilo uslijed ratne opasnosti od Osmanlija kojoj su naši krajevi bili izloženi nekoliko stoljeća. Radi se o prilično slabo istraženom temi, koju nam autor nastoji što detaljnije razjasniti, a posebno je zanimljiv i moderan njegov ekohistorijski pristup u kojem gotovo sve događaje prikazuje kroz prizmu okoliša. Posebnu vrijednost ovoj knjizi daje i korištenje brojnih dosad neobjavljenih izvora iz arhiva i knjižnica s područja gotovo čitave onovremene Habsburške monarhije. Knjiga se sastoji od nekoliko uvodnih poglavlja u kojima autor donosi obrazloženje teme i metodologije rada, donosi izvore o Varaždinskom generalatu i Križevačkoj županiji u 17. stoljeću, te stanje istraženosti i osvrt na historiografiju o Varaždinskom generalatu i Križevačkoj županiji u 17. stoljeću. Glavni dio knjige koji se sastoji od autorova opsežnog istraživanja je podijeljen na šest cjelina: Prostor u vremenu, Depopulacija i obrana, Pogranična društva i naseljavanje Križevačke županije – ljudi između vojnog i civilnog života, Pogranična društva i naseljavanje Varaždinskog generalata, Pokušaj rekonstrukcije broja stanovnika, Pogranična naselja. Svaka od tih cjelina razdijeljena je dodatno na više manjih poglavlja. Kao prilog tekstu nalazimo brojne tablice, karte, grafičke prikaze, slike koje odlično ilustriraju tekst i vrijedan su popratni sadržaj za svakog čitača kod razumijevanja pojedinih dijelova knjige. Na kraju knjige nalaze se tri sažetka: na hrvatskom, engleskom i njemačkom jeziku, nakon čega slijedi popis izvora i literature, zahvale i još mnoštvo dodatnih priloga. Među priložima nalaze se: popisi vlaških naselja, tablice s toponimima istraživanog područja, popisi dužnosnika, brojevi kućedomaćina i popis obveznika podavanja u komarničkom i čazmanskom arhidakonatu i po župama. I na samome kraju nalazi se kratka bilješka o autoru.

U prvoj cjelini «Prostor u vremenu», autor se bavi utjecajem prirode na ljude i s druge strane utjecajem ljudi na prirodu. Ističe mnoštvo čimbenika koji dokazuju te utjecaje: klimatske promjene, reljef, tlo i potrese, pjeskovita tla oko Đurđevca, vodotoci, močvare, gušavost, šume i vegetacija, životinje, mikroorganizmi i bolesti vezane uz okoliš, pojava liječnika, ljekarnici, depopulacija i dinamika prirode. Svakom od ovih spomenutih čimbenika ima posvećeno po jedno manje podpoglavlje u kojem nam autor donosi

detaljan opis suživota ranonovovjekovnoga čovjeka s njegovim okolišem gledano kroz neke posebnosti istraživanog područja.

U cjelini pod naslovom "Depopulacija i obrana", autor nas prvo detaljnije upozna s problemom depopulacije. Opisani su razlozi iz kojih kmetovi napuštaju selišta - provale Osmanlija, loš odnos vlastelina, glad i sl. Također je ovdje riječ i o doseljenicima tj. prognanicima s ratom zahvaćenih područja. Što se obrane tiče, zbog osmanske opasnosti početkom 17. stoljeća mnoge utvrde se moderniziraju i cijeli tok Drave pretvara se u granični prostor između habsburškog i osmanskog carstva. Vojna krajina se pretvara u poseban teritorij, odvojen od Hrvatske pod banskom jurisdikcijom i posebnim razvojem društva na tom području. Autor nam donosi podatke o brojnosti plaćenika po kapetanijama, te vrstama vojnika npr. husari, haramije, njemački plaćenici. Kao prilog tekstu napravljeni su tablični prikazi natkapetana/kapetana i vojvoda, broja vojnika, te troškova po natkapetanijama/kapetanijama.

Treća cjelina „Pogranična društva i naseljavanje Križevačke županije – ljudi između vojnog i civilnog života“ najviše se bavi doseljavanjem srpsko-pravoslavnog stanovništva na istraživano područje. Uglavnom su bili upućivani na posjede opustošene od Osmanlija. Autor nam ovdje objašnjava i postanak tzv. «privatnih Vlaha». Feudalci su nudili razne povlastice u nadi da će naseliti opustjela selišta, te su uglavnom davali vrlo povoljne uvjete. Takav «slobodnjački» položaj imali su i «privatni Vlasi». Vlasi su mogli biti u statusu kmetova, slobodnjaka ili «privatni Vlasi». Dalje u tekstu autor nam daje vrlo detaljnu analizu naselja u kojima se javlja privatnovlaško stanovništvo, te njihovim odnosima s vlastelinima. Kao slobodnjaci najčešće se spominju dužnosnici seoskih općina, stražari, vlastelinski službenici, radnici na alodijima i obrtnici. Kasnije se javljaju nasljedni slobodnjaci, koji su živjeli u slobodnjačkim selima. Slobodnjaci se razlikuju od kmetova u tome što nisu davali tlaku, ali su morali dati vojnu službu. Autor nam donosi mnoštvo primjera doseljavanja kolonista, kojima su se uglavnom davali statusi slobodnjaka. Na taj način obnavljala su se opustošena vlastelinstva.

U četvrtom dijelu knjige «Pogranična društva i naseljavanje Varaždinskog generalata», autor se bavi sličnom tematikom kao i u prethodnom, samo u ovom slučaju primijenjenom na područje Varaždinskog generalata. Tako se u prvom poglavlju ove cjeline ponovo vraćamo na Vlahe, gdje autor pokušava razjasniti taj pojam, odnosno o kome se zapravo radi kad se u izvorima spominju Vlasi. Pomno su istražena njihova kretanja i naseljavanja, a autor nam donosi i popise parohija te brojeve pravoslavnih domova na području Varaždinskog generalata i Križevačke kapetanije, te broj «privatnih Vlaha». Analizirani su i «coloni fugitivi» tj. odbjegli kmetovi. Neki kmetovi su pobjegli s ratom pogođenih vlastelinstava, dok neki

odlaze zbog lošeg postupanja prema njima ili zbog gladi. Staleži su zahtijevali od vojnokrajiške vlasti da se kmetovi odbjegli u Vojnu krajinu vrate svojim gospodarima. Zbog važnosti koje je tome pridavao Sabor, može se zaključiti da su migracije odbjeglih kmetova u Varaždinski generalat bile masovne. Autor knjige posebno obrađuje odbjegle kmetove iz Hrvatskog zagorja, Posavine i Međimurja. Također se osvrće na Slavonce/Slovince/Slovence, čija je definicija nešto kompliciranija zbog različitog poimanja tih naziva kroz povijest. Još jedna komplicirana skupina koju nam autor pokušava razjasniti su Predavci, oko čijeg se porijekla povjesničari razilaze u mišljenjima. Na području generalata bilo je i drugih doseljenika kao što su Kranjci, Dolenci, Bezjaci, Šijaci, Ugri, Romi, Židovi, pokršteni osmanski podanici (Muslimani), te Česi, Bugari i Nijemci. Svako od tih skupina doseljenika autor posvećuje jedno manje poglavlje. Većina tih kretanja stanovništva popraćena su detaljnim kartama.

U petom dijelu knjige već iz samog naslova «Pokušaj rekonstrukcije ukupnog broja stanovništva» saznajemo o čemu se radi. Kanonici su prigodom svojih pohoda vršili popise obveznika podavanja, iz čega se može saznati mnogo o broju stanovnika. Kako su oni popisivali samo kućevlasnike, autor po nekom srednjem koeficijentu broja stanovnika u kući za pojedino naselje pokušava utvrditi otprilike broj stanovnika. Uz tekst donosi nam i tablice s izračunatim brojem stanovnika po različitim razdobljima za područje Varaždinskog generalata i Križevačke županije.

U posljednjem dijelu knjige autor se bavi istraživanjem pograničnih gradova i sela. Pogranični gradovi podijeljeni su u 3 skupine: 1) privilegirani gradovi, 2) privilegirana trgovišta, 3) nepriviligirana trgovišta i trgovi (oppidum). Od slobodnih kraljevskih gradova obrađeni su Varaždin, Koprivnica i Križevci. U sljedećoj skupini – privilegirana trgovišta, analizirani su Legrad, Crikvena i Ivanić. Neprivilegirana trgovišta i trgovi nastali u srednjem vijeku koji su zadržali gradski status u 17. stoljeću su Ludbreg, Vrbovec, Rakovec, Miholec, Đurđevac, Varaždinske Toplice. Tu spadaju i novoosnovana trgovišta kao npr. Drnje, Čazma i dr. Neka srednjovjekovna trgovišta su kasnije prestala postojati i pretvorena su u sela npr. Đelekovec, Rasinja itd. Vežano uz analizu gradskih naselja, autor nam donosi i istraživanja o stupnju urbanizacije, što nastoji prikazati i grafički prema Christallerovom modelu. Nadalje, osvrće se i na utjecaj požara na urbani i ruralni okoliš. Zatim nastavlja priču o naseljavanju vlastelinstava i posjeda Križevačke županije, upotpunjujući podatke iznesene u ranijim poglavljima, analizirajući svako vlastelinstvo zasebno. Za potrebe istraživanja predložena je nova klasifikacija tipova ruralnih naselja. Osim sela, postoje osamljene kuće i zaseoci koji se u kasnijim stoljećima razvijaju u sela. Sela se dijele na dva osnovna tipa 1) raštrkani tip sastavljen od zaselaka i 2) zbijena

sela s podtipovima prema tlocrtu. Posljednje poglavlje ovog dijela knjige odnosi se na kolonizaciju Varaždinskog generalata. Ovdje autor govori o kolonizaciji katoličkog stanovništva na granicama najbližim Osmanskom Carstvu kao stvaranju «tampon zone» između vlaških sela i Osmanlija.

Ovo veoma opsežno djelo uz autorova osobna istraživanja predstavlja i svojevrsnu sintezu svih dosadašnjih istraživanja na temu Pograničnih društva Varaždinskog generalata i Križevačke županije, što možemo vidjeti iz mnoštva citata cijenjenih povjesničara koji su se bavili sličnim temama i vrlo opsežnog popisa korištene literature. Autor se dotiče i mnogih tema koje bi bilo moguće (i potrebno) istražiti, vezanih uz problematiku koju on razrješava ovom knjigom, ali ih ostavlja otvorenima za buduće istraživače kako ne bi skrenuo previše sa same teme istraživanja, stoga smatram kako je ova knjiga vrlo korisna za sve one povjesničare zainteresirane za ovakvu tematiku, jer osim što mogu naći mnoštvo podataka, također mogu pronaći i svojevrsnu inspiraciju i polaznu točku za vlastito istraživanje. Sve u svemu, ova knjiga svakako je veoma vrijedan doprinos hrvatskoj historiografiji ranoga novog vijeka.

Helena Žigrović

DRUŠTVO POVJESNIČARA GRADA VARAŽDINA
I VARAŽDINSKE ŽUPANIJE

UDK 94(497.5-37Varaždin)
ISSN 1848-0837

**HISTORIA VARASDIENSIS
ČASOPIS ZA VARAŽDINSKU
POVJESNICU**

2

VARAŽDIN, 2012.

Nakladnik / Publisher

Društvo povjesničara grada Varaždina i Varaždinske županije

Za nakladnika / For the Publisher

Spomenka Težak

Uredništvo / Editor's board

Sonja Poljak (Ivanec)	Magdalena Lončarić (Varaždin)
Vladimir Huzjan (Varaždin)	Ivan Obadić (Zagreb)
Suzana Jagić (Ivanec)	Spomenka Težak (Varaždin)
Ivančica Jež (Ludbreg)	Hrvoje Petrić (Zagreb)
Siniša Krznar (Zagreb)	Kruno Sudec (Varaždin)

Kontakti Uredništva / Editor's office

Franjevački trg 6, 42 000 Varaždin; tel/fax. 042/658 762;
e-mail: historiavarasdiensis@gmail.com

Glavni i odgovorni urednici / Editors in Chief

dr. sc. Hrvoje Petrić, MSc Ivan Obadić

Savjet časopisa / Journal's council board

dr. sc. Juraj Belaj (Zagreb), dr. sc. Neven Budak (Zagreb), dr. sc. Dragutin Feletar (Koprivnica), mr. sc. Ernest Fišer (Varaždin), PhD Zoltán Gőzsy (Pečuh), dr. sc. Željko Holjevac (Zagreb), Siniša Horvat, prof. (Varaždin), dr. sc. Andrej Hozjan (Maribor), Damir Hrelja, prof. (Varaždin), dr. sc. Mira Kolar-Dimitrijević (Zagreb), Miroslav Klemm, prof. (Varaždin), dr. sc. Nevenka Krklec (Varaždin), dr. sc. Mirjana Matijević-Sokol (Zagreb), dr. sc. Janko Pavetić (Varaždin), prof. emeritus Franjo Ruža (Varaždin), akademik Franjo Šanjek (Zagreb), Marina Šimek, prof. (Varaždin), mr. sc. Eduard Vargović (Varaždin), PhD Leopold Toifl (Graz)

Grafički urednik / Graphic editor

Kruno Sudec

**Urednik na Portalu znanstvenih časopisa Republike Hrvatske "Hrčak"/
Journal editor at "Hrčak" - The Portal od scientific journals of Croatia**

Dejan Zadro

Naklada / Copies

300

Priprema i tisak / Layout and Print

Tiskara Zelina d. d. - Sv. Ivan Zelina

Časopis izlazi jednom godišnje. Cijena primjerka iznosi 100 kuna.

Časopis se objavljuje novčanom potporom Grada Varaždina,
Bernarde Nova d. o. o. i TMT Čakovec

Korice: Freska s prizorom dvanaestogodišnjeg Isusa koji raspravlja s pismoznancima u hramu. Južni zid svetišta crkve sv. Marije u Lepoglavi. Ivan Ranger, oko 1742. godine.

Fotografija freske i likovni koncept korica: Kruno Sudec

Priprema korica za tisak: Studio Fotak